

Josip Osti*Kosovo petje o magiji življenja*

Vladimir Kos: CVET, KI JE REKEL NAGASAKI

Pesmi izbral, spremno študijo in kronologijo napisal

France Pibernik. Založba Obzorja, Maribor 1998

Čeprav se že dvajset let ukvarjam s slovensko literaturo, do časa pred osamosvojitvijo Slovenije, odkrito povedano, nisem veliko vedel o književnem življenju slovenske politične emigracije, o imenih in delih pisateljev v zdomstvu. Iz znanih razlogov. Informacije o slovenski emigraciji nasploh so tedaj v Slovenijo in nekdanjo skupno državo Jugoslavijo prihajale z velikimi težavami in zvečine po nelegalnih, skrivnostnih poteh. Predvsem zato, ker so emigrantsko zdomsko skupino, najštevilnejšo v Argentini, sestavljali, v barvah povedano, beli in črni Slovenci oziroma belogardisti in klerikalci, ki so po končani drugi svetovni vojni pobegnili iz Slovenije pred rdečimi Slovenci oziroma pred svojimi ideološkimi in političnimi nasprotniki. Torej poraženci pred zmagovalci v vojni, ki je bila, med drugim, tudi državljanska in bratomorna. Čeprav zgodbe o sebi vedno in povsod pišejo zmagovalci sami ter sijaj vedno znova prirejenih podob prikrije veliko manj svetlega, celo krvave madeže, čas prej ali slej z njih olušči lažno pozlato. Prepriča nas, kot tudi pri slovenskem bratomorstvu v vojni in po

njej, da v nobeni vojni ni zmagovalcev, temveč da so vsi poraženci in da je ljudi, tudi dobesedno brate, laže medsebojno spreti kot jih, potem ko se je sovraštvo med njimi že razplamenelo in ukoreninilo, spraviti. Mrtvi, predvsem tisti, ki ostajajo brez dolžne pietete nepokopani, podobno kot Antigonin brat iz Sofoklove tragedije, ki govori o neuskklajenosti oblastniških zakonov z božjimi, ostajajo večni razlog maščevanja med živimi. Živi težko pozabljajo tovrstne krivice in jih, žal, še teže odpuščajo. Posebno tisti, ki prisilno daleč od nekdanjega doma in domovine žive zvečine od spominov, ki ne dopuščajo preteklosti, da se loči od sedanjosti.

Po podiranju berlinskega zidu so se, kot posledica demokratičnih političnih sprememb, začeli verižno in neustavljivo podirati tudi mnogi drugi, vidni in nevidni zidovi med državami in narodi vzhodne oziroma srednje in zahodne Evrope. Posebno tisti, ki so med seboj ločevali drugače misleče pripadnike istega naroda. Tako se je s politično pluralizacijo ter še posebno z osamosvojitvijo Slovenije končno zrušil tudi zid med Slovenci doma in v zdomstvu.

Prvič sem nekaj tekstov zdamskih pisateljev prebral v Novi reviji na koncu osemdesetih let, ki so mi, posamez in skupaj, kljub ideološki pristranosti s svojo čustveno prizadetostjo in globoko doživetostjo, posebno v literarnih podobah, povedali o človeških usodah zdomcev več, kot sem o njih vedel dotlej. Roman Zorka Simčiča *Človek na obeh straneh stene*, ki je prvič izšel v Buenos Airesu leta 1957, v Sloveniji pa šele leta 1991, je bil prva knjiga slovenskega emigranta, ki je izšla v povojni Sloveniji, in hkrati prva knjiga slovenskega zdamskega pisatelja, ki sem jo prebral. Sodeč po pretresljivem, globoko eksistencialnem in jezikovno tudi danes presenetljivo svežem Simčičevem romanu ter poeziji Franceta Papeža in tekstih še nekaterih avtorjev, sem tudi sam verjel, da bo omogočen vpogled v zdamsko literaturo razkril še veliko v Sloveniji neznanih pomembnih pisateljev in kakovostnih književnih del. Do danes, razen nekaj izjem, ki dosegajo, a ne presegajo povprečja sodobnega književnega ustvarjanja v Sloveniji, tega nisem zasledil. V tistem, kar so številni zdamski pisatelji brali in tiskali v Sloveniji, je bilo veliko človeško pretresljivega domotožja, vendar malo resnične umetnosti besed. Zato me je presenetila in razveselila knjiga izbranih pesmi Vladimirja Kosa, ki je z naslovom *Cvet, ki je rekel Nagasaki* izšla letos pri Založbi Obzorja. Pesmi je izbral in obsežno spremno

študijo ter kronologijo napisal France Pibernik, po čigar zaslugi smo se posebno zadnja leta seznanili s številnimi spregledanimi ali, natančneje povedano, zamolčanimi in tudi prepovedanimi slovenskimi pesniki.

Pibernik v Kronologiji navaja veliko zanimivih detajlov iz življenja Vladimirja Kosa, ki nam pojasnjujejo njegovo življenjsko, poklicno in ustvarjalno usodo ter dajo odgovor na vprašanje, zakaj o njem in njegovi poeziji v Sloveniji doslej nismo več vedeli.

Vladimir Kos je bil rojen v Murski Soboti leta 1924. Prve pesmi je objavil leta 1940, ko je imel prvo zbirko že pripravljeno za natis, vendar so izid preprečile vojne razmere. Kmalu po okupaciji, ko je bila njegova družina pregnana v Srbijo, se mu je uspelo umakniti v Ljubljano. Tu so ga leta 1942 aretirali Italijani in skupaj z Balantičem odpeljali v Gonars; tam je veliko pisal. Po vrnitvi iz taborišča leta 1943 je nadaljeval in končal šolanje v Ljubljani ter se vpisal na teologijo. Jeseni leta 1944 je bil mobiliziran v domobranstvo. Marca leta 1945 ga je aretirala gestapo. Pred taboriščem ga je rešila Rupnikova intervencija. Medtem je objavljala pesmi in med njimi je bila tudi pesem *Tokio išče srečo*. Leta 1945 se je umaknil na Koroško. Ko se je napotil v Italijo, so ga zajeli Angleži in ga zato, ker ni imel dokumentov, obsodili na pol leta pogojno in poslali v taborišče Peggez pri Lienzu. Tu je pod šifro RE-O izšla njegova prva zbirka *Marija z nami je odšla na tuje*. Uspelo mu je prebegniti v Italijo in tam je nadaljeval študij. Naslednje leto mu je v taborišču Peggez pod enako šifro izšla tudi druga zbirka, *Deževni dnevi*. Leta 1950 se je začelo Kosovo sodelovanje z argentinskimi zdomskimi publikacijami. Po koncu študija je leta 1952 vstopil med jezuite in se odločil za misijonarsko službo na Japonskem. Nanjo se je v letih od 1952 do 1956 pripravljala na Irskem. To je bilo zanj, po eni strani, obdobje zelo koristnega branja modernih evropskih pesnikov, po drugi pa njegovih zelo živahnih kulturnih stikov z Buenos Airesom, ki so se nadaljevali tudi po odhodu na Japonsko. Leta 1955 je sprejet v članstvo argentinske Slovenske kulturne akcije, istega leta mu je tam izšla tudi zbirka *Križev pot prosečih*. Ker je bil begunec brez državljanstva, je vizo za vstop na Japonsko dobil s posredovanjem samega papeža Pija XII. Nastanil se je v revnem predmestju Tokia in prevzel misijonsko delo med ljudmi na družbenem dnu. Hkrati je predaval na univerzi Sophia v Tokiu, spočetka fundamentalno teologijo, potem filozofijo v angleškem jeziku,

medtem pa je nekaj časa poučeval angleščino in nemščino. Leta 1960 je v Tokiu v samozaložbi izdal zbirko pesmi *Dober večer, Tokio*, tri naslednje zbirke: *Ljubezen in smrt. In še nekaj* (1971), *Spev o naši gori* (1981) in *Tisoč in dva verza z japonskih otokov* (1991) pa je objavil v Buenos Airesu. Leta 1993 so mu vrnilo slovensko državljanstvo. Domovino je prvič po odhodu obiskal natančno pol stoletja pozneje. Leto dni po materini smrti.

Ta povzetek življenjepisa bi bil sicer odveč, ko bi o Vladimirju Kosu že prej vedeli več in ko bi šlo za pesnika, če takšen sploh obstaja, pri katerem je mogoče popolnoma ločevati pesnjenje in življenje. Zdi se mi, da bi nam brez poznavanja biografskih podatkov marsikaj v njegovi poeziji ostalo manj jasno. Poleg tega je prav življenjskost pomembna razsežnost njegove poezije. Na njej temelji vsaka, tudi najvišja stopnja njegove pesniške totalizacije izkušenj oziroma univerzalizacije in spiritualizacije doživetega in občutnega.

Pibernik je v knjigo *Cvet, ki je rekel Nagasaki* uvrstil pesmi iz vseh sedmih Kosovih zbirk oziroma od zgodnjih pesmi, napisanih v obdobju stikov s tradicionalnim slovenskim pesništvom, prek tistih, napisanih na Irskem, ko mu je branje moderne svetovne poezije, posebno T. S. Eliota, širilo pesniška obzorja, do tistih, napisanih na Japonskem, ki je zanj kmalu postalo zelo pristno in ustvarjalno spodbudno življenjsko okolje. Izbor, čeprav zožen, je reprezentativen. Predoča najpomembnejše značilnosti Kosove poezije in hkrati omogoča vpogled v njeno oblikovno in vsebinsko genezo.

Prej kot pesnika smo Kosa v Sloveniji spoznali kot zanimivega esejista. Lani je namreč pri isti založbi izšla njegova knjiga *Eseji z japonskih otokov*. Žal Kos v tej knjigi, v kateri tudi takrat, kadar obravnava teološka, filozofska ali politična vprašanja, pogosto naletimo na poetične detajle, redko piše o poeziji. Nekaj več v tekstu *Skušnjavi*, v katerem govori o starodavni in po svetu zelo znani japonski haiku pesmi, ki jo je, po dolgih letih življenja na Japonskem, ne le spoznal iz neposredne bližine, temveč je del njegove poezije in verjetno tudi življenja prežet z duhom haikuja. K temu lahko dodamo, da je njegovo pesništvo, tudi takrat, ko na videz ni preveč očitno, zaznamovano ali celo omejeno predvsem z dvema pesniškima oblikama. Po eni strani s sonetom kot značilno obliko zahodnjaškega oziroma evropskega pesništva, v katerem je vrhunske dosežke ustvarila tudi slovenska poezija, in po drugi s haikujem kot značilno obliko daljnovzhodnega oziroma

japonskega pesništva, ki se vse bolj razširja po vsem svetu in je je vse več tudi med slovenskimi pesniki. (Mimogrede naj omenim, da je letošnja dvojna številka 20/21 revije Apokalipsa, ki je izšla skoraj hkrati z izborom Kosovih pesmi, tematsko vsestransko posvečena prav haikuju, to pa je zelo posrečena koincidenca.) Pri Kosu nista niti sonet niti haiku razumljena le kot stereotipni geometrični in nespremenljivi pesniški obliki z metričnimi zakonitostmi, določenimi z matematično natančnostjo, temveč kot strukturi, ki sta v srečanju tradicionalnega in modernega načina pesnjenja verjetno ohranili največ notranjega vitalizma. Ta pa tako pri sonetu kot pri haikuju temelji na posebnem, medsebojno zelo različnem pogledu na svet in izvira iz različnih življenjskih filozofij. Prav prepletanje teh drugačnosti, s katerima Kos v svoji poeziji, globoko zaznamovani z usodo begunca in zdomca ter z življenjem duhovnika misijonarja v daljnem Tokiu, kjer je napisal večji del svojega opusa, zagledan hkrati v svojo slovensko preteklost in japonsko vsakdanjost, daje njegovi poeziji tako eksistencialno kot jezikovno posebnost in prepoznavnost. Preprosto povedano, poezija Vladimira Kosa, ki ga je Tine Debeljak z razlogom imel za avantgardista in največjega slovenskega zdomskega pesnika, je večstranska obogatitev sodobne slovenske poezije, posebno religiozne oziroma duhovne, ki jo je pogosto artikuliral z modernimi, celo modernističnimi pesniškimi sredstvi in postopki, razširjajoč njeno obzorje čez meje svetopisemskih simbolov in kanonov ter slovenske folklore, in to ne le z eksotičnimi japonskimi toponimi in opisi življenja v Tokiu in zunaj njega, temveč predvsem s posebno razsežnostjo neposrednega odnosa do narave. Prav ta odnos je pri njem haikujevski, kajti ne gre za rousseaujevski zagovor vrnitve k naravi človeka, ki se je od nje že odtujil, temveč za podaljševanje v kontekstu japonske tradicije razumljenega življenja skupaj z njo.

Čeprav so nekatere razlike med načinom življenja in mišljenja na Zahodu in Daljnem vzhodu skoraj nepremostljive, jih Kosu v najsrečnejših in najbolj uspešnih trenutkih njegovega pesnjenja uspeva srečno približati. Morda najbolj občutno s kozmizmom, če lahko tako imenujem njegovo pesniško razkrivanje magije življenja oziroma vrednot in lepot v vsem, kar obstaja in kar je obsijano z lučjo pogleda Boga Človeka. Prav ta luč svetilke srca, ki, čeprav je v njem živa rana, sprejema in oddaja močno svetlobo in prijetno toploto, objema fizično in duhovno okolje njegovega

nekdanjega, spominskega in sedanjega, življenjskega doma oziroma zapuščene in izbrane domovine, ki pripadata zelo različnima kulturnima tradicijama. Skupaj z njunimi lepotami in medsebojnimi, ne le zemljepisnimi razlikami, pa tudi mnogimi nasprotnostmi, ki so enkrat bolj, drugič manj izpostavljene, enako kot so bolj ali manj temačna oziroma razsvetljena obdobja njegovega lastnega življenja. V njegovi poeziji, ki se je evropeizirala in modernizirala sredi petdesetih let, torej prej kot pri mnogih pesnikih v Sloveniji, celo tistih, ki so se najradikalneje uprli tradicionalistom in dobili boj za modernizacijo slovenske poezije, se prepletajo, drugače kot pri slovenskih pesnikih tako doma kot na tujem, ne le različni časi in prostori, temveč – duhovno in telesno – diskretna erotičnost in globoka miselnost. Prav ta drugačnost, ki jo najbolj izražata nenavadna jezikovna tenkočutnost in igrivost, s katerima je izkušal številne možnosti jezika, je danes njegova posebnost in prepoznavnost. Tako znotraj religioznega kot svetovnega pesništva, če ju je seveda v doseganju resničnih pesniških vrhuncev sploh mogoče tako ali drugače ločevati in razdeljevati.

V zgodnjih Kosovih pesmih, tako v tistih, napisanih v Sloveniji med vojno in v tujini neposredno po njej, v rimanih verzih in strogem metru, pa tudi v klasični sonetni obliki in celo v sonetnem vencu kot v tistih v svobodnem verzu, prevladujeta senčno in melanholično ozračje in baladni ton. Del uvrščenih na začetku izbora je nastal v taboriščnih barakah, "v sobanah raztrganih duš", kot sam pravi v pesmi z naslovom *Onkraj zidov*, ki jo končuje z verzom: "Zidovi so polni strahu." Gre za čas, v katerem se je strah celo za golo življenje razširjal in razraščal med taboriščniki posebno iz delov Slovenije, v katerih so partizani kot zmagovalci v vojni oziroma vojaki nove oblasti tudi po končani vojni in brez kakršnega koli sojenja pobili nemalo domobrancev, poražencev oziroma svojih notranjih sovražnikov, ki so v boju z njimi kolaborirali z Nemci. O teh dogodkih se ni moglo govoriti, še manj pa jih je mogoče resnično raziskovati že pol stoletja. Kdo ve, kako dolgo bodo še prekriti s kopreno skrivnosti. Zemlja je že izvrgla kosti in upati je, da bo tudi ta uganka enkrat in dokončno razvozlana. To omenjam predvsem zato, ker so Kosa, tako kot vsakega pesnika, posebno v obdobju odraščanja in najbolj občutljivih soočanj z življenjem ter pridobivanja prvih življenjskih izkušenj neizbrisno zaznamovala prav prostor in čas vojne. Ko so streli in kriki umirajočih potrjevali, da

so se ljudje razdelili na morilce in umorjene. To je povzročilo zelo veliko človeških tragedij in veliko skupno tragedijo slovenskega naroda, ki je s tem bil in je do danes ostal surovo razklan. Tisti, ki so ušli smrti ali jim je uspelo med življenjem in smrtjo izbrati življenje, med katerimi se je znašel tudi Vladimir Kos, so postali begunci in tujci v daljnih deželah in s tem za dolgo, mnogi celo za vedno boleče razdvojeni od svojih dotlej najbližjih. Čeprav so bili prisiljeni bojevati se za preživetje, niso prenehali misliti na rojstni kraj in svojce, sanjati jih in hrepeneti po njih. Tovrstne misli, sanje in hrepenenje so, ob križevi poti beguncev in obsojenosti na brez-domstvo, čustven votek celotne Kosove poezije.

Naslov Kosovega sonetnega venca *Marija z nami je odšla na tuje*, ki je napisan po Prešernovemu zgledu in v katerem akrostih v Magistrale razkriva posvetilo: Gospodovi dekli, se rima z verzom Uvodnega soneta: "doma rdeče kladivo smrt nam kuje". Sintagma "rdeče kladivo" in mnoge njej podobne nam kažejo pesnikovo ideološko opredelitev. Na njej temelji njegova angažiranost proti komunizmu, marksizmu, materializmu in ateizmu, ki jo pogosto izreka neevfemistično, in čeprav se zaveda, "kako pomen začara ideologija", občasno z neprikrito katoliško bojevitostjo. Predvsem v imenu po vojni pobitih, omenjajoč Kočevski Rog in druga morišča, in v imenu številnih političnih beguncev. "Molk zmagovalcev", ki je "skrival resnico" o pobojih, je bil največji razlog tovrstne glasnosti in ostrine, sovraštva, pa tudi želje po maščevanju, ki v nekaterih primerih niso v skladu s Kristusovim naukom, da je Bog ljubezen. Vendar Kos, ki se enkrat upira tiranskemu zakonu, drugič pa zagovarja spravo med sprtimi Slovenci, išče in pogosto najde "pot iz kroga". Molitvena narava večjega dela njegove poezije govori prav o božji in človeški ljubezni. O luči, ki z ljubeznijo deli skrivnost, o "luči poljuba" in celo o "vonjih grudi pod svilo".

Poleg tistega, kar se nanaša na haiku kot "žlahtno pesniško zvrst", najdemo v eseju *Skušnjavi* zanimivo ugotovitev: "Ustvariti pesem je osrečujoče." Če smo se seznanili s Kosovim življenjepišom in prebrali njegove pesmi, se z njo moramo strinjati. Kajti ustvarjanje pesmi je zanj, ki se je po igri usode znašel daleč od doma in domovine ali, z njegovimi besedami povedano, "v naročju mraka", res bilo osrečujoče. Ohranjalo je njegovo hrepenenje po rojstnem kraju in hkrati duhovno vedrino ter veselje do življenja sredi japonskega okolja.

Vladimir Kos, enako vdan svojemu duhovniškemu poklicu in slovenskemu jeziku, v katerem je najpogosteje mogel govoriti le sam s sabo, zato pa so njegove pesmi in njegovi eseji, tudi tisti, v katerih piše o pogovorih z drugimi, svojevrstni samogovori, je živel, lahko rečemo, v dvojnem zdomstvu. Ne le zunaj in daleč od domovine, temveč enako oddaljen tudi od drugih zdomcev ali, kot pravi Papež v *Zapiskih iz zdomstva* (1972), "v svetu, ki je še nižje od našega". Vse više ga je vzdigoval in Sloveniji približeval ter končno tudi popolnoma njej približal prav jezik, to najbolj potrjujejo pesmi iz knjige *Cvet, ki je rekel Nagasaki*.

Za Kosa je bil "gon po pesmi" "najčistejši gon". V eni izmed pesmi pravi: "Zdi se mi, da bom pesnik." In je to tudi postal. O tem nas najbolj prepričuje njegovo resnično "razodetje pesmi". V čem je videl pomen pesnika in smisel pesnjenja, posebno v svetu, kakršen je, prepoln vsakovrstnega nasilja, nam razkrije v pesmi *Daj nam danes naš vsakdanji riž* njegov klic oziroma vprašanje, ki je obenem tudi odgovor: "Ko bi Pesnika – Človeka ne bilo!" Torej gre za pesnika, ki sočustvuje s človekovo muko, bolečino in trpljenjem, ki je zaskrbljen za usodo posameznika in hkrati za negotovo usodo človeka nasploh. To ne pomeni, kot kaže njegov lastni primer, da to sočutje in ta zaskrbljenost morata biti upesnjena s katerim koli znanim pesniškim načinom in s tem skoraj obvezno patetiko. Njegova poezija kaže največ avtentičnih vrednot, odkritosti in neposrednosti ter oddaljevanja od konvencij prešernovske strukture prav v trenutkih svoje največje artikulacijske inovativnosti in jezikovne igrivosti. Kosova kdaj pa kdaj več kot presenetljiva pesniška svoboda oziroma igrivost je enkrat bolj podobna Kosovelovi, posebno tisti avantgardistični, značilni za *Integrale*, ki so bili dostopni bralcu šele leta 1967, drugič pa Šalamunovi, v kateri je bil sredi šestdesetih vrh slovenskega modernizma, čeprav njunih tekstov oddaljen in osamljen v Tokiu verjetno ni bral. Gre za sorodstvo s pesniškimi brati po nespečnosti in razkrivanju življenjskih paradoksov. "Paradoks je," kot pravi R. H. Blyth, "duša tako religije kot poezije."